

ԿԵԱՆՔ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ

ԱՆՆԱԽՆԴՆԹԱՅ ՀԱԼԱԾԱՆՔ ԽՈՐՀՐԳԱՀԱՅ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ԴԵՄ

Խորհրդ. Հայաստանի գրողների ու գրականութեան դէմ յարուցած հալածաման աննախընթաց է իր ծաւալով, խստութեամբ եւ ձեռով: Երբորդ ամիսն է, որ խորհրդային գրագէտների (վիպագիր, բանաստեղծ, գրական քննադատ) մեծ մասը ֆշւած է հրապարակից ու գրկւած գրականութեամբ գրադելու իրաւունքից: Դադարել է միակ «հաստափոր» հանդէսի՝ «*Պոր-հրդային Գրականութեան*» հրատարակութիւնը, իսկ գրական միւս երկու պարբերականները՝ «*Գրական Թերթն*» ու «*Պորհրդային Արեւտը*» միանգամայն կորցրել են իրենց իսկական բնոյթն ու դարձել են «*Պորհրդային Հայաստանի*» եւ կամկուսի կողմից լոյս ընծայւող փաղափան - հրապարակախօսական միւս օրգանների մի երկրորդ հրատարակութիւնը: Ինչ վերաբերում է Պետհրատին, նա ոչ միայն այս վերջին ամիսներում չէ հարստացրել մեր գեղեցիկ գրականութիւնը նոր ստեղծագործութիւնների հրատարակութեամբ, այլ կատարել է հակառակը՝ արգիլել է վաճառքը արդէն լոյս ընծայած այն բոլոր գրքերի, որոնց հեղինակները ներկայումս ձեռքալուծւած են կամ ֆշւած հրապարակից: Առաջին անգամը չէ որ հայ գրականութիւնն ու գրողները ենթարկուում են հալածամանների, բայց երբեք (եւ ոչ իսկ առաջին հնգամեակի վերջին տարիներում) այդ հալածամանները չեն ստացել այն ծաւալը, ինչ որ

այսօր, որովհետեւ, երբեք գրելու եւ ստեղծագործելու արգելքը չէ կրել այնպիսի *բացարձակ ու զանգւածային* բռնոյթ, ինչպէս այսօր:

Նմանը չունեցող երեւոյթ է նաեւ գրագէտների ձեռքալուծութիւնը իրենց ստեղծագործական «սխալների» համար: Թե՛ Հայաստանում եւ թէ խորհրդային միւս երկրներում եղել են, այո՛, դէպքեր, երբ պատիժների են ենթարկւել գրողներն ու արեւստագէտները, բայց ամենախիստ պատիժը «կազմակերպական հետեւութիւններ անելուց» (Միութիւնից դուրս վնասելուց) այն կողմը չէ անցել: Եւ այն ինչ որ կատարւում է Հայաստանում, իսկապէս որ նախընթաց չունի անցեալում եւ ոչ էլ դրա օրինակը կարող ենք գտնել ներկայումս խորհրդային որ եւ է մէկ ուրիշ երկրում: Հայաստանի գրողների մի խոշոր մասը «կալանքի տակ է առնւած» եւ նրանց դէմ *դատական զորք է բացւած* ոչ թէ կուսակցական-փաղափան «քեֆումների» համար, ինչպէս կարծում են խմբակ արտասահմանում, այլ զուտ գրական - ստեղծագործական մարզի մէջ թայլ տւած սխալների պատճառով:

Հայ գրողների դէմ յարուցած հալածամաններն աննախընթաց են նաեւ մէկ ուրիշ կողմով: Խնդիրն այն է, որ հակառակ որոշակի ճիգերի՝ ներկայացնել գրական ճակատում տեղի ունեցած անցուդարձերը, որպէս հայ գրողների հերքական մեքէիմ գզըտուժներից մե-

կը, անտարակուսելի է, որ այս անգամ մենք վկայ ենք հանդիսանում ո՛չ թէ ներքին պայքարի, այլ արտաքին յարձակման: Գրական մականի տագ - նապը կապ ունի Ա. Խանջեանի անձնասպանութիւնից յետոյ Հայաստանում ծայր տուած այն ընդհանուր տագնապի հետ, որը, ինչպէս գիտեմք, արհեստական կերպով ու շատ որոշ նպատակներով ստեղծեց Թիֆլիզը ու պարտադրեց Հայկումկուսին: Հայաստանի Գրողների Միութեան մէջ - ինչպէս եւ խորհրդ. միւս երկրների գրողների կազմակերպութիւնների ներսում - միշտ էլ գոյութիւն են ունեցել գրական խմբակցութիւններ ու պայքարներ: Այդ համրածանօթ փաստ է, որը ժխտել չի կարելի: Բայց փաստ է նաեւ այն, որ վերջին ամպրոպը հայ գրական երկնակամարում պայքեց այնպիսի մի ժամանակ, երբ այնտեղ համարեա թէ ամպ չէր մնացել: Հայ գրողների շարքերը հնձող կայծակը ոչ թէ բնական, այլ արհեստական ծագում ունի եւ, ինչպէս ասացինք, հայրենի արտադրութիւն չէ, այլ պատրաստուած է Մոսկւայի եւ Թիֆլիզի աշխատանոցներում:

Ինչպէս տեղի ունեցաւ այդ ամէնը:

Ա. Խանջեանի ինքնասպանութիւնից դեռ բաւական ժամանակ անց, երբ արդէն որոշ էր, որ Թիֆլիզը վնաս է օգտագործել այդ դէպքը Հայաստանի կուլտուսին հերքական հարւած հասցնելու համար, գրողների դէմ կիրարկելիք հալածամիջոցների մասին խօսք չը կար: Մինչեւ օգոստոսի կէսերը, «նացիոնալիստ - հակայեղափոխականների» խմբակի անդամների քուում յիշատակում էին բացառապէս կուսակցական գործիչներ (Ա. Գալոյեան, Ն. Ստեփանեան եւ այլն): «Խ. Հ.»-ի օգոստոսի 15-ի քուում միայն առաջին անգամ յայտարարում է, որ Ն. Ստեփանեանի խմբակին մասնակցել են, որպէս «անդամներ կամ համակիրներ»,

մի շարք գրագէտներ ու գիտութեան եւ արւեստի գործիչներ, որոնցից բերքը մէջ է բերում Ա. Բակունցի, Ալազանի, Գ. Վանանդեցու, Դր. Սիմոնեանի եւ Ռ. Արայեանի անունները: Պէտք է ենթադրել, որ այդ ժամանակ արդէն տեղի էր ունեցել յիշեալ անձնաւորութիւնների ու նրանց ընկերների ձերբակալութիւնը: Նոյն օգ. 16-ին կայանում է «Գրողների Միութեան անդամների եւ կոյնկոյնի ընդհանուր ժողով - հաւաքոյթը, նւիրւած ընկեր Բերիայի՝ Հայաստանի կուսակցական եւ կեմերիտական աշխատողների հետ ունեցած զրոյցի քննութեանը»: «Խ. Հ.»-ի (թ. 192, օգ. 21) մէջ այդ ժողովի մասին տպագրւած տեղեկատուութիւնից արդէն որոշակի կերպով պարզում է, որ Հայկումկուսից յետոյ, Բերիայի ձեռքը, իր ամբողջ ծանրութեամբ, իջել է նաեւ Հայաստանի գրողների մի խոռոչ մասի գլխին: Այդ ժողովը բաց է անում Ն. Զարեանը, ինչ որ ցոյց է տալիս, թէ Միութեան նախագահ Դր. Սիմոնեանը այլեւս գործի վրա չէ: Բացակայում են նաեւ այն բոլոր գրողները, որոնց ձերբակալման մասին հետագային հաղորդում են խորհրդահայ բերքերը:

«Խ. Հ.»-ի միեւնոյն քուում տպագրւած է նաեւ Բերիայի «Փռլիսցնել, հող-ժացրիւ անել սոցիալիզմի թշնամիներին» յօդւածը, որտեղ նա յայտարարում է, թէ «հայ ինտելիգենցիայի մէջ, գրողների մի որոշ հատածում բոյն էին դրել ազգայնական սանձաքնակ տարրեր, որոնք բացարձակ պայքար էին մղում հայ ժողովրդի ձեռով ազգային, բովանդակութեամբ սոցիալիստական կուլտուրայի կառուցման դէմ, հակադրելով դրան «ձեռով ազգային եւ բովանդակութեամբ ազգայնական» կուլտուրայի հակայեղափոխական փորձուքը»:

Այստեղից պարզում է, որ Բերիան ոչ միայն երանանգել է հալածամիջոցներ

սկսել Հայաստանի գրողների դեմ, այլ նաև ձեռակերպել է այն մեղադրանքները, որոնք հետագային պիտի ներկայացուցին նրանց: Եթե հաշվի չառնենք կուսակցական գծով տրամ գաղտնի հրապարակները, որոնք անշուշտ հրատարակութեան ենթակայ չեն, վերոյիշեալ յօդածով էլ վերջանում է Բերիայի եւ Անդրերկրամի ելոյթը Հայաստանի գրողների ու գրականութեան դեմ: Հետագայ ամբողջ «կամպանիան» մղում է արդէն Հայկումկուսը եւ դրանով գրադուռն է բացառապէս Հայաստանի մամուլը: Մի շատ վրամ բաց խաղ, որ ոչ ոքի, անշուշտ, մոլորութեան մէջ ձգել չի կարող:

Օգոստոսի մէջ (օրը չէ յայտնւած) տեղի է ունենում Հայաստանի Գրողների Միութեան ընդի. ժողովը, լսելու համար Ն. Դարաղեանի գեկոյցը «տրոցկիստական – զինովիեական, հակայեզափոխական կազմակերպութեան վե – բարեբեալ դատավճռի (տրամ Մոսկւայում օգ. 24-ին), տրոցկիստ – նացիոնալիստ հակայեզափոխական Ն. Ստեփանեանի խմբակի եւ Հայաստանի Խորհրդ. Գրողների Միութեան մէջ բուն դրած նացիոնալիստական – տրոցկիստական հակայեզափոխական խմբակի մասին»: Այս ժողովում արտայայտւել են գրողներից Արագին, Գ. Արովը, Զար. Եսայեանը, Ա. Վշտունին, Դ. Դեմիրճեանը, Յ. Մելիքեանը, Մ. Արմէնը, Գ. Սարեանը, Ս. Տարոնցին, Գ. Յովնանը (սրանք են հալածամեքներին գերծ մնացողները) եւ ուրիշները: Այդ արտայայտութիւններից պարզւել է, որ ամբաստանեալները երեք կարգի են բաժանւած՝ բուն «յանցագործներ», որոնք կազմակերպւել են նացիոնալիստ-տրոցկիստներ Դր. Սիմոնեանի եւ Ա. Բակունցի գլխաւորութեամբ, նպատակ դնելով «իրենց գրածներով նացիոնալիզմի թշնմը սրսկել աշխատանքութեան մէջ», սրանց վերաբերմամբ «փը –

տած լիբերալ հաշտողական վերաբերմունք ցուցաբերողներ» եւ գործակիցներ: Առաջին կարգին պատկանողներից յիշւած են՝ Դր. Սիմոնեանը, Ալագանը, Բակունցը, Գ. Մահարին, Թորմվենցը, Գ. Վանանդեցին եւ Վ. Նորենցը. երկրորդ կարգում կայ յիշատակւած միայն Դրողների Միութեան քարտուղար եւ «խորհրդ. Դրականութիւն» հանդէսի խմբագիր Յ. Մկրտչեանի անունը, եւ երրորդում՝ գրական քննադատներ Ս. Յարութիւնեանի եւ Խ. Սարգսեանի անունները: Բացի Յ. Մկրտչեանից, որին ժողովը միայն դատապարտել է եւ բշել իր պաշտօններից, մնացածները բոլորն էլ վտարւել են Գրողների Միութիւնից:

Այս ցանկը, ի հարկէ, լրիւ չէ: Խորհրդահայ մամուլից հետագային պարզւում է, որ գրելու իրաւունքից զրկւել են նաև ուրիշ շատ գրողներ, որոնց քում Ռ. Արայեանը, Ա. Ադոյեանը, Մարտեանը, Ա. Մելիքեանը, Գ. Բեսը, Խ. Դաշտենցը եւ ուրիշներ:

Սեպտ. 18 - 21-ին, Կենտկոմի պլե – նումում, Ամատունու արտասանած ճառից տեղեկանում ենք, որ գրագէտների շնորհազրկումն այս անգամ «կազմակերպչական հետեւութիւններով» միայն չէ սահմանափակւել, այլ դատական հետապնդումի բնոյթ է ստացել: Ներանց դէմ սկսւել է դատական գործ. կատարւել է հետաքննութիւն եւ ձեռակերպւել են որոշ ամբաստանութիւններ: Աւելորդ է ասել, որ չեկայումս ստած գրագէտները բոլորն էլ «խոստովանել են իրենց յանցանքը»:

Ի՞նչ է այդ յանցանքը: Այս մասին միատեսակ պատասխան են տալիս քէ՛ Ամատունին եւ քէ՛ Բերիայի մարգած միւս հայ կոմունիստները: Գրագէտների յանցանք գործունէութիւնը արտայայտւել է միայն իրենց գրական – քննադատական եւ գրական – գեղարուեստական գործունէութեան մէջ: Բակունցը «նացիոնալիստական տենդենց –

ներ» է քոյլ տւել իր «*Ծիրանի վող*» պատմածքի մէջ, Ս. Յարութիւնեանը «դաշնակցական կոնտրաբանդ» է անցկացրել Գ. Սոււնդուկեանի երկերի հըրատարակութեան կցած իր յառաջաբանում եւ վ. Թոքովեցը ատելութիւն է քարոզել «*Կեանքը Հին Հռովմէական ճանապարհի վրա*» հատորում: Թէ՛ այդ եւ քէ հալածանքի ենթարկւած միւս բոլոր գրգէտների յանցագործութիւնը տեղի է ունեցել, ինչպէս գիտենք, տարիներ առաջ եւ Հայ Կենտկոմի ու Անդրերկոմի աշխուրջ հսկողութեան տակ ու նրանց քոյլտուրեամբ: Ինչո՞ւ, սակայն, այսօր են միայն դատի տրոււմ նրանք: Որովհետեւ, — ասում է Բերիան, — միայն այժմ է, որ յայտնագործւել է, քէ այդ գրագէտները ունեցել են «անլեզու կազմակերպութիւն», «գաղտնի խմբակ»: Դուրս է գալիս, որ գրական — ստեղծագործական գործունէութիւն տանելու համար պէտք է եղել, որ մարդիկ «գաղտնի կազմակերպութիւն» առաջացնեն: Ի՞նչ անհեթեթութիւն...

«... Մեր խմբակի գործունէութիւնը, ամբողջովին վերցրած, — ասել է որպէս քէ Ա. Բակունցը հարցաքննութեան ժամանակ — ուղղւած էր Համաժողովրդական Կոմկուսի ազգային քաղաքականութեան դէմ, եւ ի հակակշիռ կուսակցութեան «ձեռով ազգային, բովանդակութեամբ սոցիալիստական կուլտուրա» լուծուզին, մենք պաշտպանում էինք «ազգային յատկանիշների խտացման» քէզերը, քաղաքականապէս այդ նշանակում էր «ձեռով ազգային, բովանդակութեամբ նացիոնալիստական կուլտուրա»: Այդպիսով ուրեմն Ա. Բակունցը քառացիօրէն կըրկնում է «իրենց խմբակի» մասին միեւնոյն մեղադրամբ, ինչ որ գտնում ենք Բերիայի յայտնի յօդածում: Այսօր քաւական է, որպէսզի միանգամայն պըզի մեզ համար գրագէտներին ներ-

կայացրած ամբաստանութեան արժէքն ու նշանակութիւնը:

Աւելի լաւ որակի չեն այն «մերկացումները», որ արւում են գրագէտների գաղտնի խմբակների մասին, որոնք, որպէս քէ, գոյութիւն են ունեցել տարիներ առաջ: Վերը մենք ասացինք, որ, իբօք, Հայաստանի Գրողների Միութեան մէջ զանազան ժամանակներում գոյութիւն են ունեցել խմբակներ, որոնք պայքարել են միմեանց հետ: Խմբակային այդ պայքարը տարւել է գրականութեան քէ՛ ձեւին եւ քէ խորքին վերաբերող հարցերի շուրջը: Այդ մասին շատ է գրւել խորհրդային մամուլում եւ քաւականաչափ լուսաբանւած են խմբակների կազմը, գործունէութիւնն ու գաղափարաբանութիւնը: Մեկնելով խորհրդային մամուլի տեղեկութիւններէ, մենք վնասկանապէս յայտարարում ենք, որ Բերիայի ձեռնարկած հալածանքների հետեւանալով հայ գրագէտների քաժանումը երկու խմբի՝ հակայեղափոխական — նացիոնալիստական եւ միջգգայնական — կոմունիստական կատարւել է արհեստական կերպով, հալածանքների ընթացքում ու յստակ ներկատումներով եւ ոչ մի կերպով չի համապատասխանում այն խմբակցութիւններին, որ կային մինչեւ Ա. Խանջեանի անձնասպանութիւնը: Եթէ Ա. Բակունցն ու Գ. Մահարին մտել անցեալում ամբաստանւել են «նացիոնալիզմի» մէջ, ապա նրանց շարքին են դասւել եւ Զարեկը, Մ. Արմէնը, Ստ. Զօրեանը եւ ուրիշները, որոնք, սակայն, այսօր հանդէս են գալիս ամբաստանողի եւ ոչ քէ ամբաստանալի դերում: «Ազգային յատկանիշների խտացման» քէզը, որի հեղինակութիւնը կապում են Բակունցի վզին, ձեռնարկւել է Մ. Արմէնը, դեռեւս 1933 թ. ապրիլին «Գր. Թերթ»-ում գրած իր յօդածում: Այդ միեւնոյն շրջանում Գր. Սիմոնեանը *ձախից* շանքեր էր տնդում աջակողմեան

Զարեմցի գլխին, սպառնալով դուրս
 ձգել նրան Գրողների Միութիւնից, եթէ
 նա լրջօրէն չուզի իր մացիոնալիստա-
 կան սխալները: Այսօր Դր. Սիմոնեանը
 բանտարկւած է, որպէս «դաշնակցա-
 կան», իսկ Զարեմցը զերծ է հալածանք-
 ներից: Այս կարգի ուրիշ շատ փաստեր
 կան, որոնք ցոյց են տալիս ամենայն
 աներկբայութեամբ, որ «գրական փը-
 րոնտի» այսօրւայ ծանր տագնապը

ստեղծւել է արհեստականօրէն եւ կա -
 մայականօրէն, «յաւուր պատշանի» նը-
 պատակներով ու կոմկոսի Հայաստա-
 նից դուրս գտնուող մարմինների հարկա-
 դրամով եւ որ եւ է ձեւով չի բխում
 այն իրական վիճակից, որ գոյութիւն
 ունէր այդ մակատում Ա. Խանջեանի
 անձնասպանութեան մալխօրեակին ու
 մինչեւ անգամ նրանից յետոյ:

Ա. Խ.

